

Адам укуктарын окутуу боюнча программасы
Түркиядагы аялдардын адам укугун өнүктүрүү үчүн өкмөттүк ресурстарды колдонуу

Автору: Лиз Эржевик Амадо
Текшерген: Ненси Пиерсон

Киришүү

1995-1996 жылдарда Стамбулдун кичи шаарчаларында сынактык долбоор катары башталган **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы – Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** аркылуу өнүктүрүлдү жана азыркы убакка чейин бул программа Түркиянын райондорундагы 30дан ашык шаарларына жайылтылды. Азыркы учурда бул программа Түркиянын жана анын аймактарындагы абдан кеңири таралган, бардык жагын толук камтыган расмий эмес **адам укуктарын окутуу боюнча программасы** болуп саналат жана бул программага 4000ден ашык аялдар катышып, билим алышты.

Адам укугунун түзүлүшүндө бул билим берүү программасы коомду өзгөртүү үчүн уюштуруу жана мобилизациялоо аркылуу: жарандык, экономикалык, саясий, сексуалдык, репродуктивдүү жана жыныстык укуктарын, ата-энелердин жана балдардын укуктарын, аялдарга болгон зордук-зомбулуктарды изилдейт. Бул программа аялдардын адам укугун жана программанын катышуучуларынын башынан өткөргөн зордук-зомбулуктарын талкуулоо жана баарлашуу ыкмалары менен адам укугун түшүндүрүп, өз жашоолорунда аларды колдонуусуна жардам берет. Бул программада баардык окуу тармактарды: укук, билим бруу, гендер, психология, өз жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү жана саясий активдүүлүктү камтуу менен өз ара перспективага бөлүнөт. Катышуучуларга сабактарды жабык (башка адамдардын катышуусуз) түрүндө өткөрүлүшү бул программанын маанилүү методу. Ал аялдардын ортосундагы ишенимдерди жана тилектештиктерди арттырып, программага ийгиликтерди алып келди.

Мындай программаны сактап калуу жана улантуу иштерин жүргүзүү үчүн **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** коомдук борборлордо өкмөттүк ресурстарды колдонду. Мындай иш-аракет ишенимдүү кызматташтыкты жаратып, 1998 – жылы Коомдук Иштердин Башкы Директораты менен **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** ушул борбордордо ишке ашыруу үчүн протоколго кол койгонубузда баштапкы ийгиликтерди жарата баштады. Бул протоколдун негизинде **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** коомдук жумушчуларды **аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** тренерлери катары окутушат жана бул тренерлер өлкөнүн бардык булуң-бурчтарында ушул программаны ишке ашырышат.

Бул өкмөт спонсорлогон жана коом колдогон борборлор адегенде Түркиянын социалдык жана экономикалык жагынан жетишпеген аймактарында башталды. Башка мамлекеттик мекемелердей болуп бул борборлордо жогорудан ылдый башкарган иерархиялык структура жок болду. Коомдун муктаждыгына иштөөгө умтулуу менен, мындай борборлор **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** аткаруу үчүн тиешелүү иш-чараларды аткарышты. Булар мамлекеттик мекемелер болгондуктан аялдар менен иштөөгө көбүрөөк мүмкүнчүлүктөрү бар, анткени көпчүлүк учурларда аялдарды күйөлөрү же үй-бүлөлөрү аларды коомдук борборлорго жиберүүгө каршы болушат. Мындай кызматташтык көптөгөн пайдалуу жыйынтыктарды алып келди.

Ушул китепчеде биз жалпы карапайым элдин арасында аялдардын укугун колдоо үчүн **аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** ийгиликтери жана коомду жаңылантуу үчүн тез аткаруучулугун, андан тышкары, адам укугу боюнча билим берүү программаларына мамлекеттик ресурстарды колдонууну карап чыгабыз.

Туркиядагы аялдардын укугу – тактика-контекстин түшүнүү

1994-1996 – жылдардагы башталган **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** Туркиядагы аялдардын укук маселелерин кеңири изилдеп баштады. Изилдөөдө Туркиянын ар кайсы шаарларында 1500дөн ашык аялдар менен бетме-бет маектешүүлөрү аркылуу болду.

Изилдөөнүн жыйынтыгында көпчүлүк аялдар өздөрүнүн адамдык жана мыйзамдуу укуктарын билбестигин, алар өз укуктарын ишке ашырууга болгон билим деңгээлдери жана жөндөмдүүлүктөрү төмөн экени аныкталган. Жазуу түрүндөгү теңдик укуктары менен күнүмдүк жашоодогу аялдардын укуктарынын ортосунда эң чоң айырма болгон. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** ушундай маселелерди чечүүчү курал катары калыптанган. Улуттук мыйзам жыйнактарында жана эл аралык документтерде көрсөтүлгөндөй аялдар өз укуктары менен тааныш болуп, өз укуктарына ээ болуу үчүн жалпы билим деңгээли болуп, аларды ишке ашыра билсе, анда алар өздөрүнө болуп жаткан ар кандай басмырлоолордон, зордук-зомбулардан чыгуу үчүн ар түрдүү стратегияларды ойлоп чыгышмак, жана коомду өзгөртүүдө активдүү катышат эле.

Өз аймагында өзгөчө болгон Түркия диний эмес мыйзам менен башкарылат. 1923-жылы Туркия Республикасы болуп түптөлүшү, Оттоман Империясынын параллелдүү мыйзам системасынын кулашына алып келген, жана Европалык диний эмес, бирдиктүү, стандарттуу мыйзам системасын кабыл алган.

Туркиянын Жарандык Коду Швециянын Жарандык Кодунан өздөштүрүлгөн жана ал 1926 – жылы күчүнө кирген. Полигамияны (көп аял алууну) жокко чыгарып, ажырашууда, баласын жана мурасын сактап калууда аялдарга тең укуктуу берген. 2001 – жылы Түркиянын Жарандык Кодунун реформасы үй-бүлөдө эркектин үстөмдүк болушун жокко чыгарып, аял менен эркектин үй-бүлөдө толук тең укукта болушун негиздеген. Анын жыйынтыгында Түрк аялдары аркылуу жакшы республикалык кыймыл болду. 1934 – жылдан баштап Түркияда аялдар шайлоого катышууга жана шайланууга укугу болгон. 2004 – жылы Түркиянын Кылмыш Код Реформасы аялдардын жыныстык, тула бойунун жана репродуктивдүү укуктарына толуктоолорду киргизип, кыз жана кыз эмес, турмушка чыккан жана чыга элек деген басмырлоолорду алып таштады. Мындай жаңы коддон аялдардын укугу басмырланган көптөгөн токтолордун мыйзамдары жокко чыгарылып, аялдар үчүн дагы башка жетишкендик болду.

Акыркы он жыл ичиндеги аялдардын тажрыйбасына жана жазуу түрүндөгү мыйзамдарга карабастан, аялдарга жана кыздарга карата басмырлоо дагы эле уланууда. Кийинки 20 жыл ичиндеги аялдардын укугуна мамлекет өзгөчө маани бөлүп, Европалык Биримдиктин процесси жогоруласа дагы, аялдардын укугу жана гендерлик тең укук маселелери мамлекеттин жана коомдук саясаттын эмдигиче приоритети эмес.

Көптөгөн аялдар дагы эле «кыз бала», «аял», же «эне» деген ролдордо чектелишет жана аларда адам укугу жетишпейт. Күнүмдүк практиканы алып караганда, өкмөттүк мыйзамга жана дүйнөлүк адам укук нормасына каршы болуп, көптөгөн каада-салттар аялдардын жашоосунда дагы эле үстөмдүк кылып келет. Күнүмдүк турмушта эрте жана мажбурлоо менен турмуш куруу, кадырлуу кылмыштар, жана калың төлөө улантылып, патриархиялык коомдук түзүлүш аялдардын укугун бузуп келет. Аларга мисалы: билим алууга, иштөөгө, кыймыл-аракетине, жыныстык жана тулку бойуна, көз карансыздыгына жолтоо болууда.

Түркияда жалпы билим милдеттүү болсо дагы, мамлекеттик расмий статистика боюнча 2000 – жылы Түркияда аялдардын 19.4 пайызы сабатсыз. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** Стамбулдун Умраний шаарчасында изилдөө өткөргөн. Изилдөө көрсөткөндөй, мыйзам боюнча аялдар күйөлөрүнөн иштөөгө расмий түрдө уруксаатынын кереги жок, бирок Умранийде жашаган турмушка чыккан аялдардын 50 пайызы жумушта иштей алышпайт, анткени алардын күйөлөрү иштетишпейт. Мамлекеттик статистика аялдардын жумуштагы жана саясаттагы орду чектелүү экенин

аныктап, коомдук турмушка аялдардын катышуусу зарыл экенин белгилеген. Өкмөттүк парламентте 4 пайыздан азын аялдар жана Түркиянын шаарларындагы өкмөттүк жумуштарда 18.5 пайызын аялдар түзөт.

1996-1997 – жылдардагы **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** Түркиянын чыгыш жана түштүк чыгыш аймактарында изилдөө жүргүзүп, аялдардын 51 пайызы өз каалоосу менен эмес, мажбурлоо менен турмушка чыгышканын аныктаган. Бирок, мыйзам боюнча аялдар өз каалоосу менен турмуш курушу керек эле. Түркиянын Жарандык Коду аял менен эркектин мураска болгон укугун тең деп эсептесе дагы, Түркиянын чыгыш тарабында аялдарын 61 пайызы мураска ээ боло алышпайт.

Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы) Түркиядагы аялдардын укук маселелерин жана мыйзамдуу укуктарын (legal rights) бардыгын камтуу үчүн **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** иштеп чыккан. Ошол эле учурда, бул программа аялдар өз укуктарын жеке жана коомдук чөйрөдө колдоно билүүсүн жана аларды күнүмдүк турмушта ишке ашырууну колдойт.

Тактиканын өнүгүшү

Башталыштар, 1995-1998 – жылдар

1995-1996 – жылдары **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** биринчи пилоттук программа катары Түркиянын Умраний шаарчасында башталган. Бул шаарча Стамбулдун карапайым эли жашаган бөлүкчөсү жана бул жерге абдан көптөгөн мигранттар келишет. Программа Умраний Аялдар Борбоу менен кызматташтыкта башталган, анткени ошол учурда бул Түркиядагы көпчүлүк аялдарды камтыган жалгыз Өкмөттүк Эмес Уюм (ӨЭУ) болчу. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** тренерлер үчүн окууларды уюштуруп көзөмөлдөп турду. Жыйынтыгында катышуучулардан жана тренерлерден түшкөн пикирлер абдан жакшы (позитивдүү) болду. Программанын башындагы «жакырчылык адам укугун ишке ашырууга тоскоол болот жана аялдар программага кирбейт» деген ойлор жана түшүнүктөр тескери болуп чыкты.

Экинчи жолку пилоттук программа Түркиянын түштүк-чыгышында аткарылды. Биринчи пилоттук программанын ийгилиги бизди окуу куралын иштеп чыгууга шыктандырды. Беш кишиден турган ар кайсы кесиптеги эксперттери эң мыкты окуу куралын даярдашты. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** тренерлерине арналган бул окуу куралы – программа жөнүндөгү маалыматты, анын иш-аракеттерин, 16 модулдан турган бөлүмдөргө көрсөтмөнү, тренерлерге сунуштарын, жана катышуучулар үчүн ар бир бөлүмгө маалымат баракчасын жана тиркемени камтыйт. 1998 – жылы чыккан бул окуу куралы дагы башка ресурс-маалыматтарын камтыйт. Мисалы: **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** тарабынан даярдалган *жок деп айтуу учуру* деген үй-бүлөлүк зордук-зомбулук жөнүндөгү видео тасмасы; сабаттуулугу жетишпеген аялдар үчүн *биздин укугубуз бар* деген аялдардын мыйзамдуу, репродуктивдүү жана жыныстык укуктары боюнча сүрөттүү, маалымат буклеттери; **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)нын** изилдөө макалалары таратылган.

Бирок, катышуучулар программаны өз жашоолорунда колдонууда оң сунуштарын айтып, катышчулардын талабына жооп берип турса дагы, бул программаны жайылтууда жана улантууда бизге кыйынчылыктар болду. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** 16 жумадан туруп, көзөмөлдө болду. Тренерлердин тобу сабак берүүгө өтө кылдат менен даярдалып, гендер маселелерин жакшы билиши зарыл эле. Бул программаны сактап калууда **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** бир топ убакытты жана ресурстарды талап кылды. Өкмөттүк Эмес Уюмдар менен иштөөдө программаны чоң шарларда жайылтууга чектелүү болду, жана дагы ӨЭУ программаны аткарууга каражаты жетишсиз болду. Дагы башка кыйынчылык, биз менен кызматташып жаткан ӨЭУнүн ушул программаны мыкты билген адистердин жетишсиздигинде болду. Бул көрүнүш программанын сапатын жана туруктуулугун сактап калууга жолтоо болду.

Туруктуулукка умтулуу

Мамлекеттик мекемелер менен кызматташууну өнүктүрүү

Программаны жайылтуунун жана маселелерди чечүүнүн жолун издеп жатып, биз Коомдук Иштердин Башкы Директораты Түркиянын бардык аймактарында коомдук борборлорду түзүп жатканын билдик. Ал учурда аялдардын ӨЭУ көп жок болгондуктан, Коомдук Иштеринин директору **аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** өтө кызыктар экенин билдирди. Мындан ары иштерден мурда, биз мындай шериктеш мекеме менен иштөөнүн оң жана терс жактарын изилдеп, баамдап көрдүк. Коомдук борборлор Түркиянын жетишпеген жерлеринде түзүлгөнү, жогорудан төмөн башкаруучу иерархиялык түзүлүш эместиги, жана коомдун талабына жооп бере турганы бизди канаттандырды.

Аялдарды адам укуктарына окутуу программасын аткаруу үчүн эң жакшы шарт түзүп бергенин биз аныктадык. Мындай борборлор биз жете албаган аялдарга оңой жол болот, анткени алардын үй-бүлөлөрү жана күйөлөрү коомдук борборлорго жиберүүгө көп тыйуу салышпайт.

Мындай кызматташтыктын дагы жакшы жагы – биз коомдук жумушчуларды окута алганыбызда, анткени алардын жалпы жана кесиптик билим деңгээлдери менен бул программанын тренерлери болууга, жетишпеген топтордо иштөөдө мүмкүнчүлүктөрү бар эле. Булар мындай борборлордо иштесе өз чөйрөсүндөгү аялдарды жакшы билишет. Борборлордун жумушчулары өз чөйрөлөрүндө туруктуу жашагандыктан, биздин программага катышып бүткөндөн кийин мындан аркы иштерди үзгүлтүксүз аткарууга өз жерлерине кайтып барышат. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** тренерлери программаны өз жумуштарында дагы пайдалуу экенин айтышты, жана анын катышуучулары дагы өз коомунун жашоосуна активдүү катыша башташты. Мындай кызматташтык эки тарапка тең пайда алып келди.

Түркиядагы мындай коомдук борборлор биздин программаны жайылтууга түрткү берди. 1998 – жылы биз Коомдук Иштердин Башкы Директораты менен жаңы протокол түздүк. Бул баардык борборлорго тийиштүү болгондуктан, биз дагы жаңы борборлорду түзүп, жаңы тренерлерди даярдай баштадык. 1998 – жылдан бери, беш жолку окууда 115 коомдук жумушчулары **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** тарабынан тренер катары даярдалышты. 2004 – жылга чейин, Түркиянын географиялык жети региондорунагы 30дай аймактарында 45тен ашык борборлордо бул программа ишке ашып, 4000ден ашык аялдарга жетти. Түркиядагы баардык нерселерди камтыган, жалгыз гана формалдуу эмес адам укук программасы ушул болду.

Коомдук Иштердин Башкы Директораты менен биздин кызматташтыгыбыз көпчүлүк социал-демократ коалициялар өкмөттө орун алганда башталды. Коомдук иштер боюнча министр социал-демократ партиясынан болуп, ал коомдук иштердин директорлугуна койгон адам - бул тармак боюнча жана социал-демократ алкагында өтө тажрыйбалуу инсан эле. Мындай администрация жана жетекчилер биз менен кызматташууну абдан жакшы колдошту.

Ошол убакта, Коомдук Иштердин Башкы Директораты коомдук иштердин директору менен бирге коомдук борборлорду түзө баштаган. Алар ушул борборлорунун иш-аракеттерин колдоону жана улантуу үчүн программаларды издеп жаткан учурда, биз **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** тартуу кылдык. Албетте, мындай программаны алар кубаттап кабыл алышып, мындан ары борборлордун максатына жетүү үчүн бул программа кандай пайда алып келерине кызыкдар болушту. Бул **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** өтө маанилүү болчу, анткени ал пилоттук программаларда абдан көп ийгиликтерге жетишкен. Тактап айтканда, программанын материалдары: 300 беттен ашык турган окуу куралы жана башка көрсөтмө куралдары даяр болчу.

Шартка ылайыкталып, эки жактан тең кылдат ойлонулуп протокол түзүлдү. Өкмөт менен бирге кызматташууда саясий абалды пайдаланып, мындай ишти баштоо үчүн туура адамдарды тандоо маанилүү болду. Бул программаны кеңири жайылтуу үчүн борбордук өкмөт агентствосу менен протокол түздүк. Мындай протокол ар бир борбордон уруксат алгандан көрө, жалпы баарына бир уруксат алуу эле. Биздин келишимдеги дагы бир маанилүү нерсе – **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** программанын аткарылышына көз салуу, аны мониторинг кылуу (текшерүү) жана борборлордун программаларына башынан баштап катышууга мүмкүнчүлүк алуу болду.

Протоколду түзгөндөн кийин **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** абдан тез арада жайылтылды. **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** өткөргөндөй 1998, 2000 жана 2002 – жылдары тренерлер үчүн биз дагы күчөтүлгөн ыкмадагы 10 күндүк окууларды уюштурдук. Бул окууларга коомдук жумушчулар катышып, программаны үзгүлтүксүз улантып жатышты. Ушундай жол менен программанын тереңдиги кеңийип, тажрыйбалардын негизинде бул программа коомдук мекемеге айланды. Көп жылдардан берки иш-аракеттеринен, программанын катышуучуларынан жана тренерлеринен түшкөн сунуш-кеңештеринен кийин, **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)**нын үзгүлтүксүз баалоосунун негизинде **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** төмөнкү беш фазада иш алып барат.

1 – фаза

Кызматташтык протоколун өнүктүрүү

Кызматташууга туура шерикти табуу жана аны менен иштөөгө туруктуу иш-планын иштеп чыгуу бул фазанын эң алгачкы маанилүү кадамдары болду. Биздин программаны жайылтууда анын сапатын сактоо жана тиешелүү элге жеткирүү өтө маанилүү иш болду. Ошол учурда Коомдук Иштердин Башкы Директоратынын көз карашы бизге ылайыктуу болуп чыкты. Жергиликтүү өкмөт менен узак убакытта бирге иштөө биздин программанын мыйзамдуу болушуна алып келди. Бирок, биз дагы эле көз карандысыздыгыбызды, программага мониторинг жүргүзүүнү жана анын аткарылышын көзөмөлдөп турууга күчүбүздү сактап калдык.

Коомдук борборлор жана алардагы коомдук жумушчулар менен иштөө **аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** жакшы натыйжа алып келди, анткени биз алар аркылуу тренерлерди жана окута турган элди оңой таап жаттык. Программаны коомдук борборлордо ишке ашырууда, биз тиешелүү, керектүү жерлерге жана ресурстарга мүмкүнчүлүк алдык.

2 – фаза

Тренерлерди окутуу

Бул фазада **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** окууга абдан кылдаттык менен коомдук жумушчулар менен башка талапкерлерди тандап алышып, аларды окутушту. Биринчи Коомдук Иштердин Башкы Директораты коомдук жумушчулардын арасынан талапкерлерди аныктайт, же, тренерлер дагы талапкерлерди көрсөтүшү мүмкүн. Талапкерлердин тизмесин карап чыгып, биз алар менен телефон аркылуу маектешибиз. Ошол эле учурда, тренерлерден же директораттан биз алар жөнүндө толук маалымат алабыз. Тандап алуудагы негизги критериялар: талапкердин **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** узак убакытта үзгүлтүксүз аткарууга каалоосу, адамдын, аялдардын укук маселелерине терең кызыгуусу жана топторго сабак берген тажрыйбасы болушу керек. Андан кийин маектешүүдө кайсы талапкерлер тренер болорун аныктайбыз.

3 – фаза

Программаны ишке ашыруу

Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын окуусунун негизинде даярдалган тренерлер өздөрүнүн чөйрөлөрүндө 20-30 аялдарды чогултуп, аларга жабык формадагы (окуу башталганда кирген аялдар окуунун аягына чейин катышат, жана ал окуу бүткөнчө эч бир жаңы мүчө кирбейт) окууну өтөт. Ар бир топ жумасына бир жолу жолугуп, бардыгы 16 жумада ар кайсы модулда жарым күндөн сабак өтүшөт. Окуунун аягында катышуучулар сертификат алышат. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** окуп жаткан топторго окуу куралдарын, республикалык, эл аралык жана программанын аялдарынын иш-аракеттери тууралуу маалымат баракчалары менен камсыз кылып турушту. Андан тышкары, окуу болуп жаткан жерлерге барып, же телефон аркылуу кеңештерин берип, ар дайым көзөмөлгө алып турушту.

4 – фаза

Программаны баалоо жана ага мониторинг жүргүзүү

Программаны баалоо жана ага мониторинг жүргүзүү **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** ишке ашыруунун бир бөлүгү. Программанын кызматкерлери тренерлер менен өз убагында баалоо иштери жана көзөмөл иштери боюнча жолугушууларды өткөрүп турду. Ошол эле учурда биз аларга мыйзамдардын акыркы реформалары, учурдагы адам укук маселелери тууралуу жана окуу куралдарын жаңылантып, таркатуу үчүн тынымсыз окууларды жүргүзүп турдук.

5 – фаза

Программадан түзүлгөн демилгечи топтордун уюштуруу иштери

Коомду ылдам өзгөртүү үчүн иштөө, аялдарды бирдикте иштөөгө чогултуу, карапайым деңгээлде өздөрүнө керек нерселерге жетүүгө үндөө **аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** башкы максаттары. Мындай чогуу иш-аракет адам укугун жайылтуу үчүн туруктуу жана таасирдүү ыкма болду. Он шаардын ичинен 15 коомдук демилгечи топтор түзүлдү. Бул ишти колдоо үчүн **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** бул топторду башка жергиликтүү жана эл аралык топтор менен байланыштырып, аларды колдоп жана кеңештерин берип турду. Ошол эле учурда аларды мамлекеттик аялдардын кыймылына катышууга жардам берди. Биз ар кайсы аймактарда окууларды жана жолугушууларды өткөрүп турабыз.

Үйрөнгөн сабактар: ийгиликти кармап калу

Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын ийгилиги – анын мазмунунда жана усулунда.

Бардыгын камтыган бул программа – адам укугунун көрүнбөстүгүн чагылдыруу менен – аялдардын адам укугунун күчтүү структурасын жайылтат. Аялдардын адам укугунун зордук-зомбулугу дайыма басмырлоо менен болгондуктан, биздикине окшогон программа аялдардын ар кандай басмырлоо учурларында жеңип чыгуусуна жардам берет.

Программа аялдарга өз тажрыйбалары аркылуу адам укугун, бүткүл дүйнөлүк жана жергиликтүү мыйзамдардагы жеке маселелерди түшүнүүнү жардам берет. Программанын узактыгы анын катышуучуларынын бири-бирине болгон тилектештерин арттырып, аларда болуп жаткан зордук-зомбулук жана басмырлоо аларда гана эмес, оор абалда алар жалгыз эмес экенин түшүнүүсүн жардам берет.

Жумасына бир жолу жолугуп, 16 модулдан турган программа аялдардын билимин кеңейтип, аны колдонууга жардам берет. Аялдардын бул программадан үйрөнгөндөрүн ишке ашырууга жана жыйынтыктары жөнүндө ой бөлүшүүгө убактылары жана мүмкүнчүлүктөрү бар. Топтордо отуруп, алар өздөрүнүн баштарынан өткөргөн окуялары жана керек-жарактары жөнүндө ой бөлүшүп, өздөрүнүкүнө окшогон зордук-зомбулук тажрыйбалар жалпы аял затына мүнөздүү экенин түшүнүшөт. Бул программа аларга катышуучулардын сунуш-пикирлери жана жардамдары аркылуу өздөрүнүн

маселелелрине ар кандай стратегияларды өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Көпчүлүк аялдардын бийликке жетүүсүнүн баштапкы кадамдары өздөрүнүн жеке турмушунда эмес, коомдук чөйрөдө болот.

Окуудан жаңы үйрөнгөн нерселерин турмуштарында ашыруу үчүн аялдар тренерлерден жана окууга катышып жаткан башка аялдардан колдоо алышат. Алар башка бирөөлөрдүн терс мамилелерине карата жалпы тактиканы өнүктүрүп, коомундагы аялдардын укугу бузулуп жаткан терс көрүнүштөрдү токтотуп, ушундай чогуу иш-аракеттин, кыймылдын маанилүү экенин түшүнүшөт. Бул программа аялдарга өз мамилелеринин жана кыймыл-аракеттеринин өзгөрүүсүн байкоого убакыт берет жана алар башка аялдардын ушундай тажрыйбаларын баамдап, ар кандай тоскоолдуктар жөнүндө ой бөлүшөт. Аялдардын бийликке жетишүүсү акырындык менен келсе дагы маанилүү, анткени ал окуудагы маектешүүлөрдү, күнүмдүк турмушун жана практикасын байланыштырууга мүмкүнчүлүк берет.

Коомдук Иштердин Башкы Директораты жана коомдук борборлор менен бирге иштөө биздин программага чоң ийгиликтерди алып келди, анткени биздин программа туруктуу болуп, кенен жайылып, коомдук жумушчулардан биз сапаттуу тренерлерди даярдап чыгардык. Катышуучулар өз коомдук борборлоруна кайтып барып, тренерлер үзгүлтүксүз жардам берип турушту. Коомдук борборлордогу жайлар (офистер, кабинеттер) коомдун жана аялдардын мамилелерин чыңдоого жардам берди. Анын негизинде, эми программа жергиликтүү аймактарда дагы текке кетпейт.

Тренерлердин бул жумушка кызыгуусу артып, башка кесиптеги: полиция кызматкерлерин, мугалимдерди жана акушер аялдары бул программага катыштырганы программанын андан аркы өсүшүнө өбөлгө түздү.

Акырында, **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** дагы бир чоң ийгилиги **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)нын** мониторинги жана көзөмөлү менен болду. Программага катышкан аялдар адам укук маселелеринде өздөрү гана эмес экенин билип, жергиликтүү деңгээлде колдоо алып жатышты. **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** карапайым элге окууларды уюштуруу менен теңдик кызматташ уюм катары иш алып барат. Ал программага катышкан аялдарга жана топторго үйрөнгөн нерселерин аткарып, керек-жарактарына жетүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Өкмөт менен иштөөдөгү тоскоолдуктар жана маселелер

Тренерлерден жана катышуучулардан түшкөн жакшы сунуштарга жана программанын ийгиликтерине карабастан он жылдын ичинде бул программанын туруктуулугун сактап калууда кандайдыр бир маселелер болду. Мисалы, Коомдук Иштердин Башкы Директоратынын администрациясы өзгөрүп, өкмөттүк жана коомдук жумушчулардын маанилүү кызматкерлери алмаштырылды. Ошону менен, биз өкмөттүк шериктерибизди программанын улatelyлышына кызыктырып, аны финансылык жана адам ресурстары менен камсыз кылып туруу туура келди. Дагы башка маселе – коомдук борборлордо жумушчулар аз же алар көп жумуштар менен алек болуп жатышты, бирок тренерлердин программага болгон кызыгуусу күчтүү болгондуктан бул маселелерге туруштук беле алышты.

Аялдарды адам укуктарына окутуу программасын улантуу, жайылтуу, жана өкмөттүк шериктер менен иштөө маселеси болду. Бирок, тренерлердин жана катышуучулардын кызыгуусу, алардын коомдук борборлорго алып келген пайдасы өкмөттүк жана администрациялык маселелерде күч берип турду. Башкы Директораттагы коомдук борборлорду башкарган орто-деңгээлдеги бюрократтар менен биз жакшы мамилебизди сактагандыктан, алар ушул программаны колдоп турушту, жана дагы биз жаңы шайланган директорлор менен ачык сүйлөшүп, программаны сактап калууну уланттык.

Башкы Директорат тарабынан берилген адамдык жана финансылык ресурстар **аялдарды адам укуктарына окутуу программасын** сактап калууда эң чоң жардам

болду. Коомдук борборлордо иштеген жумушчулар бул программаны кошумча аткарганы, өкмөтүнүн адам ресурстарын колдонуу болду. Коомдук борборлор бул программага бөлмө берип, Башкы Директорат ашык материалдарынын көчүрмөлөрүнүн каражаттарын төлөдү. **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** бул программанын финансы каражатын мойнуна алса дагы, Башкы Директорат менен коомдук борборлор программага мониторинг жүргүзүп, аткарылышына көмөк көрсөтүштү.

Тактиканын жыйынтыгы: аялдардын ар тараптан өзгөрүүсүн колдоо

Жеке жана үй-бүлөлүк таасирлер

Уюмдардын программаларына башка жактан баалоо – бул жалпы көрүнүш эмес, бирок биз **аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** туура баалоо алып келет деп ойлодук. Бул программага тышкаркы баалоо 2002 – жылы 20дай катышуучулардын негизинде жүрүп, алар аялдардын өзгөрүүсү көп тараптан бар экенин табышты.

Бул баалоо боюнча, суроого жооп берген аялдардын 93 пайызы өз ишенимдүүлүгүн арттырып, 90 пайызы өз маселелерин чечүү жөндөмдүүлүктөрү өскөнүн билдиришкен. Кандайдыр бир топтордогу маектешүүлөрдө мындай жыйынтыктар – ар бир аял өзүнүн адам укугу бар, өз маселелерин чече алуучу инсан катары белгиленип жатты.

Үй-бүлөлөрдөгү мамилелер дагы өзгөрүлдү. Суроого жооп бергендердин 72 пайыз аялдардын күйөлөрү аларга болгон мамилелерин оңдогонун, 93 пайызы өз балдарына болгон мамилелери жакшы жакка өзгөргөнүн, 74 пайызы үй-бүлөдө кандайдыр бир маселелерди чечүүдө активдүү катыша алганын билдиришкен.

Дагы бир жакшы нерсе – бул аялдар өздөрүнүн жашоолордундагы зордук-зомбулукту токтото же азайта алгандыгында. Алтымыш үч пайыз аялдар үй-бүлөлүк зордук-зомбулукту токтото алса, 22 пайызы мындай көрүнүштөрдү тазайта алышкан. Программадан кийин суроого жооп берген көп аялдары, (30 пайызы) иштей баштап, кээ бири (54 пайызы) формалдуу же формалдуу эмес окууга киришкен.

Коомго таасир

Изилдөөдө **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** коомго таасир бергенин аныктаган. Программага катышкан аялдардын 88 пайызы өз чөйрөлөрдө таасирдүү инсан болуп, башка аялдарга кеңештерин бергенин айтышкан.

Бул программанын дагы башка жетишкендиги – жергиликтүү элде аялдардын уюмдарын түзүүсү болду. Биримдик кыймылы коомду өзгөртүү үчүн экени бул программанын негизги максаттарынын бири. Ушунун негизинде көптөгөн жергиликтүү кыймылдар пайда болду. **Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)** аларды көп жылдардан бери колдоп келет, анткени **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** жергиликтүү жана мамлекеттик деңгелде мааниси зор экенин түшүнөт.

Бул элдердин иш-аракеттери жергиликтүү керек-жарактан баштап, ар кандай башка нерселерди камтыйт. Кээбирлери аялдардын экономикадагы башкаруусу тууралуу босо, кээ бири аялдарды колдоп, коомдук түшүнүктөр тууралуу иш алпарышты. Кээ бирлери аялдардын укугун көтөрүү үчүн экономикалык, социалдык жана саясий иш-аракеттерди кылышты. Мисалы, Диярбаки Туркиянын экономика жагынан начар өнүккөн жери. Анда жашагандар шам чыгаруучу ишканаланы ойлоп табышып, колго жасалган шамдарды жергиликтүү жана республиканын дүкөндөрүндө сатышты. Алар Диярбаки шаарындагы коомдук бала-бакчаны да башкарышат.

Туркиядагы ушундайборборлордо иштегендер бири-бири менен тажрыйбалары жана ресурстары тууралуу ой-бөлүшөт. Канакейлден кээ бир аялдар, кагаз чыгаруучу ательеден кагазды кайра иштетүү боюнча окуп, кийин өздөрүнүн ишканасын ачышты. Көпчүлүк демилгечи топтор (Анкарада, Канакейде, Эдирнеде, Айдында) коомук

борболор менен пайда алып келип, аялдарга кеңештерин берип, борборлорго каражат табуу менен чогуу иш алып барышат.

Көпчүлүк пайда болгон топтор ар кандай иш-аракеттеди уюштурушуп, алардын чөйрөлөрүндө болуп жаткан маселелерди чечүүнү көздөшөт. Стамбулдагы Гази районундагы аялдар Кибел Копаритивин ачышып, экономикалык иш-аракети менен балабакчаны дагы башкарышат. Программага катышкан Вандагы аялдар биринчи жолу аялдардын бирикмесин, аялдар үчүн кеңеш жана тренинг борборун Чыгыш Анатолийде ачышты.

Дагы бир эң жакшы мисал бул – Канакейлдеги аялдардын жумушчу бирикмеси. Бул бирикме аялдардын экономикалык жана саясий иш-аракетин өнүктүрүү иштерин баштаган. Жылдан жылга ага мүчө болуп кирген аялдарга аялдардын адам укугу боюнча конференцияларды, тренингдерди өткөрүп, жергиликтүү өкмөткө маанилүү таасир калтырышты. 2003 – жылы алар Аялдардын Кеңеш Борборун ачышып, 2005 – жылы Республикалык Аялдардын Сегизинчи Жайын жана Кеңеш Борборунун Самитин өткөрүштү. Буларга Туркиянын бардык аймактарынан ӨЭУдан аялдар келип катышышты.

Карапайым элден пайда болгон демилгечи топтор программанын жеке инсандарга жана коомго алып келген өзгөрүүсү деп эсептесе болот. Бул программдан кийин аялдар өз укуктары үчүн күрөшүп, ар кандай басмырлоону жокко чыгарып, өз чөйрөлөрүндө жана республикалык деңгээлде аялдардын адам укугун көтөрүп чыгышты. Көптөгөн ӨЭУ жана демилгечи топтор аялдардын биримдигин чыңдап, аны коомдук чөйрөгө кеңейтип, жергиликтүү бийдиктин динамикасын өзгөртүп, маселе-чечүүчүлөрдүн күн тартибине гендер маселесин койушту.

Тактиканы өзгөртүү

Аялдарды адам укуктарына окутуу программасы жана биздин өкмөттүк шериктерибиз бул адам укуктары боюнча программанын ийгиликтерин аныктадык. Аялдардын жашоосунда өзгөрүүлөр болуп, аялдар үчүн адам укугун ишке ашыруу боюнча коомдогу өзгөрүүнү **аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** жыйынтыгы билдирди.

Мындай тактиканы колдонуу үчүн сиз иштей турган топтун муктаждыгын жана сунуштарын баалашыңыз керек. Ошону менен сиз өкмөттүк мекеме менен бирге иштөөдө ага ишеним берип, кызматташтыкты өстүрө аласыз. Сиздин программаңыз кенен жана туруктуу болушу керек деген ой дагы жардам берет. Жемиштүү иш болу үчүн, сиз бирге иштей турган мекеме жана адамдар кылдаттык менен тандалып алышын унутпаңыз. Бийлик менен саясаттын улумдан улам өзгөрүшү мамлекеттик бюрократияда бар болот, алар менен жакшы мамиледе болуп, ар дайым аны чыңдап туруш керек.

Кызматташтыкты жана анын узактыгын билүү үчүн протоколго, анын расмий келишимине кол койууда абдан жакшы көңүл буруш керек. Протокол төмөнкүлөрдү камтыганын сиз билишиңиз керек: 1) учурдагы администрациясыз, узак убакыттын аралыгы, 2) өкмөт тарабынан жокко чыгаруу же өзгөртүү 3) эки жактын жоопкерчиликтери таза жана так көрсөтүлүшү керек. Адам укук программасы өзгөрүшү мүмкүн экенине кепил берүү жана бул программа үзгүлтүксүз тренерлер тарабынан аткарылышы биздин кызматташтыктын негизги шарты болчу.

Өкөттүк мекемелер менен бирге иштөө узак убакытты, республикалык деңгээлде чондор менен, жергиликтүү деңгээлде тренерлер менен жакшы мамилени түзүүнү талап кылат. Мындай мамилелер уламдан-улам турукталып, чыңдалып турушу керек. Чогулуштарда, коомдук иш-чараларда жолугушуу маектешүүлөрдү жана мамилелерди чыңдоонун эң жакшы түрү экенин таптык.

Адам укук программасын узак убакытта жана туруктуу кылып аткарууда программанын динамизмин жана топтордун кызыгуусун колдоо өтө маанилүү. Бул

учурдун талабына ылайык катышуучулардын сунуштарын угуп, стратегияларды жана максаттарды кароо менен программаны кайталап же жаңыртып турууну талап кылат.

Аялдардын Укугу–Жаны Жолдор (Программасы)нын аялдарды адам укуктарына окутуу программасы менен болгон тажрыйбасында адам укугун жеке жана коомдук турмушта ишке ашырганы үчүн бул программа өтө маанилүү деп аныктады.

Биздин программа өкмөт менен бирге иштеп, кенен жайылган жана туруктуу программаны түзө алды. Кээ бир кыйынчылыктарга карабастан мындай кызматташтык бардык эле уюмдарга пайдалуу жана маанилүү экенин **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** тастыктады. Мындай керектүү окуулар, жөндөмдүүлүктөр жана колдоолор блоуп турса, аялдар өз укуктарына ээ болуп, коомдун өзгөрүшүнө салым кошо аларын биздин программа тастыктады. Бул программа аркылуу көптөгөн аялдар мамлекеттин жараны, инсаны, уюмдун мүчөсү жана адам катары өз укуктары үчүн машыгышты.

Бул аял, ал эч нерсени көрбөшү жана үйрөнбөшү керек, бетине паранжы тагынышы керек деп эл ойлойт. Мен өз жеке турмушум бар экенин сезбептирмин. Менде болгону кандайдыр бир милдеттер бар эле, мен аларды аткарганды гана билчүмүн. Менин жашоомду болгону тыюлар жана уят деген түшүнүктөр гана башкарып турган. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** катышып жатып, мен дагы адам жана аял экенимди, менде дагы адам укугу бар экенин түшүндүм. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын** тренингдеринен мен баарлашууну үйрөндүм. Мурда башка тренингтерде болуп көргөм. Бирок, **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** бардык окууларды бириктиргендей болду. Ушул учурда менин күйөм жана балдарым жагы өзгөрүштү. Алар менин кылган иш-аракеттеримди баалап, колдоп башташты. Мен жана менин эки кызым ушул окууга катышканыбызга абдан бактылуу сезебиз. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** катышкандан кийин мен өзүмдү таптым. Демек, мен инсанмын, өлкөмдүн жаранымын; мен бармын.

Элиф, аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын катышуучусу, Стамбул

Менин үй-бүлөмдө мектепке барган кыздардан биринчиси – менмин. Башталгыч мектепти бүтүргөм, бирок андан ары улунткан эмесмин. Менин үй-бүлөм такемдин баласына турмушка беришкен. Менин бардык жашоомдо кааласам дагы эшикке чыккан эмесмин. Мен алтынчы баламды төрөгөндөн кийин **аялдарды адам укуктарына окутуу программасы** жөнүндө билдим. Ошол учурдан баштап, менин жекече жана коомдук турмушум өзгөрдү. Мен билген аялдар менен ушул окуулар жана биздин укугубуз жөнүндө сүйлөшүп жаттым. Аял жана эне катары укугуңар бар, жана силер ушул укугуңарды билишиңер керек. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасынан** кийин топ-топ болуп иштеп баштадык. Качан бул жумушту баштаганыбызда, бизде ишкана жайыбыз жок, шамдарды үйдө жасачубуз. Андан кийин биз кичинекей жайды убактылуу ижарага алып турдук. Мурда мен үйдөн араң чыкчумун, бирок азыр мен өнөр-жай жана соода министри, маданий иштери боюнча директораты, шаардык директорат өндүү адамдар менен баарлашып жатам. Биздин максат Диарбакирде социалдык жана экономикалык статусту, аялдардын адам укугун көтөрүү болуп саналат. Биздин максат аялдарды өнүктүрүү процессине алып келүү жана аларды үйлөрүнөн алып чыгуу. Мен эшигимди ачтып, эми менин жумушум, чогуу иштеген кесиптештерим бар. Биздин алдыга койгон пландарыбыз, максаттарыбыз бар. Стамбулга мен группамдын атынан келдим. *Мусейер, Диарбакир, Чыгыш Түркия*

Мен Сиваста төрөлүп, ошол жерде чоңойгом. Биздин коом, улуу кишилер, менин апам дагы кыздар, аялдар экинчи класстагы жарандар деп тарбиялашкан. Мен Канакейлге

көчүп барганда **аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** катыштым. Бул программага катышып жатып, мен өзүмдү экинчи класстагы жаран катары эмес, аял катары билдим. Аял, адам жана инсан катары билип, коомдогу жана үй-бүлөмдөгү мамлелерде менин таасирим чоң экенин сездим. Эң маанилүүсү, өзүмдүн ой жүгүртүүмө таасир берди. Өзүмө ишенимдүү адам болдум. Кесипке ээ булууну чечтим. Өзүмдүн керек-жарагыма жана каалоомо жетүү үчүн жумуш табууну чечтим. *Сенай, аялдарды адам укуктарына окутуу программасынын катышуучусу, Канакейден*

Биз борбордо жашайбыз, бирок биздин тегерегибизде эмне болуп жатканын биз билбейбиз. Ошол күндө, өз укуктарыбызды сактай алчу эмеспиз, ар дайым бизге эч ким көңүл бурчу эмес. Менин кызым, уулум же келиним мен көргөн мындай тажрыйбаны кайталабашын каалайм. **Аялдарды адам укуктарына окутуу программасына** катышып мен билдим. Программага катышкандан кийин мен күйөмдү өзгөрттүм, бирок жалгыз гана менин күйөм эмес, коом өзгөрүшү керек. Убагы менен ал дагы келет. Эң негизгиси, азыр мен өзүм үчүн жашаймын. Мурда мен өзүмдүн бар экенимди, менин каалоолорумду билчү эмесмин. Адамдар менен кантип баарлашууну да унутуп калгам. Эми мен жүрөгүмдүн каалоосу менен сүйлөйм жана саякаттайм. Эч бир коркуу сезими жок, эркин жаза алам. *Туркан, Анкара, Орто Анатолия*

Аялдарды адам укуктарына окутуу программасына катышкандан кийин биз катышуучу топ катары түзүлдүк. Үйрөнгөн нерселерибизди практикада колдонууну, өз укугубузду ишке-ашырууну жана Түркиядагы аялдардын кыймылына активдүү катышууну чечтик. Аял катар өз жана башка аялдардын жашоосунда ар кандай басмырлоолорду кезиктиребиз. Биз мындай басмырлоолого каршы турушубуз керек. Ийгиликке жетүү үчүн биз топ менен иштөөнү туура таптык. Мыйзамдуу түрдө биримдик түзүүнү чечтик. Биздин максат Канакейлдеги аялдар социалдык, экономикалык жана саясий турмушуна активдүү катышуусун көзөмөлдөө. Биздин эң негизги максатыбыз аялдарга болгон зордук зомбулукту токтотуу. *Гулай, Канакейл, Батыш Түркия*